

УДК 94 (477) «1941/1943»

© *Василь УХАЧ*

**«З ВІРОЮ І НАДІЄЮ В СЕРЦІ».
ПОХІДНІ ГРУПИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ
НА ВЕЛИКІЙ УКРАЇНІ (1941 – 1943 рр.):
СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС**

Аналізується сучасна вітчизняна історіографія діяльності похідних груп ОУН (б) і ОУН (м) на Наддніпрянській Україні в 1941 – 1943 рр. Розкрито бачення сучасними українськими істориками завдань похідних груп, висвітлено етапи та генезис їхньої діяльності, еволюцію ідейних концепцій та програмних положень, досягнень та прорахунків. Наголошено на потребі комплексного, системного аналізу діяльності національних сил руху Опору в роки Другої світової війни, порівняльного аналізу з іншими силами руху Опору. Визначено перелік питань теми, що потребують подальшого вивчення.

Ключові слова: історіографія, рух Опору, ОУН (б), ОУН (м), похідні групи, Наддніпрянська Україна, ідеологія, програма.

Розвій сучасної історичної науки в незалежній Україні відбувається в умовах, коли в національному дискурсі стала можливою свобода історичної думки, створені політичні умови для переосмислення всього контексту історієписання і, що «найважливіше – визначилися перспективи творення сучасних історичних концептів» [1, 24].

У нинішніх умовах маємо підстави говорити про значний поступ вітчизняної історичної науки в розв'язанні складних, вузлових питань національної історії; проте маємо не забувати й про певну кризу в сучасній історіографії, зумовлену насамперед відсутністю глибинних прозрінь і проривів у теоретичній сфері, ігнорування евристичних методологічних прийомів, гіпотез та історіографічних побудов [2, 16].

Очевидним є суспільний запит (зокрема, в науково-популярному плані. – Авт.) на узагальнюючі, системні, об'єктивні, теоретико-методологічно обґрунтовані історичні розвідки, які б стосувалися пріоритетних питань, пов'язаних з етногенезом, формуванням станів та верств українського суспільства, особливостей соціально-економічних відносин, державотворчими процесами, етнополітичними, міжнаціональними, міжконфесійними

відносинами, державотворчими процесами в Україні, взаєминами церкви та держави тощо [1, 27].

Безперечно, з цієї обидвох проблемних дослідницьких завдань аж ніяк «не випадає» національно-визвольний рух, особливо періоду Другої світової війни, який в останні 15 – 20 років оформився в самостійний, впливовий, суспільно-політично затребуваний, достатньо суперечливий з погляду палітри наукових студій і зроблених висновків науковий напрям.

Поділяємо позицію дослідника руху Опору М. Слободянюка, який стверджує, що при розмаїтті конкретно-історичних досліджень з історії руху Опору в Україні немає «системності ні в самих цих пошуках, ні в теоретичному осмисленні вже дослідженого» [3, 117]. На сучасному етапі дослідження українського національно-визвольного руху істориком важливо осмислити й простежити закономірності генези визвольного руху в Україні, його компаративістський аналіз з іншими течіями (антинацистською, антибільшовицькою) Опору (в тому числі в окремих європейській країнах), практикуючи при цьому теоретичні узагальнення.

Водночас голова Українського інституту національної пам'яті В. В'ятрович, указуючи на появу низки узагальнюючих праць, наголошує на відсутності монографій, присвячених дослідженню вузлових питань, специфіки визвольного руху [4, 15]. Ці міркування видаються важливими щоразу, коли дослідник визвольного руху береться за перо, аби розкрити будь-який аспект національно-визвольного руху в Україні.

Ми поставили собі за мету здійснити сучасний історіографічний дискурс діяльності похідних груп ОУН (б) та ОУН (м) на Великій Україні в 1941 – 1943 рр., теми, яка (за винятком останнього п'ятнадцятиліття) дещо «випадала» з обидвох системного аналізу, мала свого роду статус «другорядної» в переліку актуальних питань визвольного руху періоду Другої світової війни.

Проаналізуємо бачення сучасними істориками завдань похідних груп українських націоналістів, генезис їхньої діяльності, еволюцію ідейних концепцій та програмних положень, досягнень та прорахунків; окреслимо подальші перспективні напрями наукових пошуків.

Хронологічні рамки цього процесу зумовлені тим, що це період найактивнішої фази боротьби націоналістичного українського підпілля на території Великої України.

Окреслену наукову тему доцільно, на нашу думку, періодизувати на два етапи (водночас кожний з періодів містить ряд півперіодів).

Перший етап (1991 – 2004 рр.) характеризується нагромадженням емпіричного матеріалу, достатньо широким використанням наукового доробку зарубіжної української історіографії [5]. Очевидно, що такий стан не давав можливості здійснити об'єктивного, системного аналізу діяльності ОУН (б) та ОУН (м) на Наддніпрянській Україні, залучити нові архівні джерела, а тому характеризувався епізодичністю, «переспівом» уже відомих науковому загалу історичних даних. Другим важливим чинником була діяльність робочої групи

істориків Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН та УПА, що продукувало науковий запит на висвітлення діяльності націоналістичних самостійницьких сил на території Великої України й мало як наукове, так і суспільно-політичне значення (важливо було проаналізувати, чи діяльність ОУН, УПА мала всеукраїнський характер, чи концентрувалася на землях, що виступали базою українського національно-визвольного руху (Галичина, Волинь) [6].

Другий етап (2005 – 2015 рр.) зумовлювався суспільно-політичними змінами (Помаранчева революція) та пов'язаними з цим очікуваннями на ефективні реформи, Указом новообраного Президента В. Ющенка про потребу активізації вивчення українського визвольного руху з метою національного примирення; діяльністю створеного Українського інституту національної пам'яті [7; 8]. Щоправда, з 2010 до 2013 рр. простежувалася тенденція до пригальмування на державному рівні «зацікавленості» в цій проблематиці.

Вітчизняні історики досить активно взялися за «засів» цього дослідницького поля, результатом праці якого стала поява окремих дисертаційних досліджень, монографій [9; 10].

Серед істориків, які плідно працюють у ділянці окресленої наукової теми, слід назвати О. Дьякову, І. Іванченка, О. Іщука, М. Жилюка, А. Кентія, Н. Ніколаєву, В. Нікольського, А. Русначенка, Б. Чорномаза, Г. Ревегука, М. Слободянюка, О. Ходановича, І. Шахрайчука та Ю. Щура. Особливо слід виокремити запорізького історика Ю. Щура, якому належить чи не єдина спроба історіографічного аналізу проблеми [11].

Ю. Щур оцінює діяльність бандерівської і мельниківської ОУН на Наддніпрянщині в 1941 – 1943 рр. як досить успішну. Історик одним із перших подає періодизацію діяльності ОУН (р) і ОУН (автор не вживає усталеного в історичній науці терміна ОУН (м) (мельниківці)). У діяльності ОУН (р) історик виділяє два етапи. Характерними рисами першого (підготовчого) (червень 1941 – травень 1942 рр.) були: мирне співжиття з окупаційною німецькою владою; потуги продублювати проголошення Акта відновлення української державності; приєднання до революційного націоналістичного крила всіх невдоволених комуністичним режимом (в очах українців Великої України й навіть в уяві низового членства бандерівці виступали як українська самостійницька сила, що «знайшла чи шукає союзу з німцями в боротьбі з більшовизмом»); невідповідність ідеологічних концепцій, програмних постулатів, які з домінуванням ідеї української самостійності містили виразні тенденції винятковості («Україна понад усе», «Україна для українців»; це справляло відштовхувальний ефект); нестійкий характер організаційної сітки, брак конспірації [12, 195]. Характерними рисами другого (підпільного) (травень 1942 – 1943 рр.) етапу були: створення розгалуженої мережі осередків; зміни в ідеології та тактиці ОУН (б); розбудова організаційного, культурного, пропагандистського та військового (терористично-бойового (мав певні особливості та відмінності в Центральних та Південних областях)) напрямів; праця над створенням органів місцевого самоврядування (поставити

німецьку адміністрацію перед «доконаним» фактом організації державницького життя, що, як показала практика життя на окупованих територіях, було більше мріями оунівців, ніж реальністю. – Авт.); масштабною компанією нацистів проти націоналістичного підпілля. Повернення радянського режиму вимальовувало цілком іншу мозаїку національно-визвольної боротьби.

У діяльності похідних груп мельниківського крила Ю. Щур виділяє три періоди: «легальний (червень – грудень 1941 р.); пошук виходу з організаційної кризи в умовах активізації німецьких репресій (січень – липень 1942 р.); період активної боротьби (серпень 1942 – кінець 1943 рр.)» [12, 196]. Слушною видається думка історика про прорахунок мельниківського керівництва сконцентрувати членський «мозок» організації в Києві та на значно слабшу організаційну мережу та базу (на відміну від ОУН (б)). Наддніпрянський вектор Ю. Щур вважає актуальним, вказуючи на генезу світоглядно-ідеологічних, політично-програмних постулатів націоналістичного самостійницького руху, що змусило керівництво обох похідних груп «повернутися обличчям до Сходу» [13, 55 – 56].

Починаючи з літа 1942 р., активізувалася агітаційно-пропагандистська робота з урахуванням зауважень членів наддніпрянських клітин, особливо в сфері етнонаціональної концепції [13, 57]. Дійсно, наслідком розпочатої дискусії стало нове бачення проблеми національних меншин, що в умовах створення УПА дозволило б залучити останніх до визвольної боротьби, а пізніше знайшло відображення в еволюції ідеологічно-програмних положень у рішеннях III Надзвичайного Великого Збору ОУН [14, 236]. Менше уваги Ю. Щур приділив питанням кількісного складу похідних груп, втрат членського активу.

Антигітлерівську діяльність оунівського підпілля в окупованих районах Придніпров'я аналізує В. Гладуш, виділяючи при цьому два напрями роботи – пропагандистсько-роз'яснювальну та створення власних збройних формувань [15, 153]. У 2001 р. на замовлення робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА побачила світ праця історика В. Нікольського. Дослідження вирізняється новизною, бо є першою «ластівкою» з історії діяльності ОУН (б) на Донбасі, ґрунтується на документах архівів Служби безпеки України [16, 4]. Указуючи на першість бандерівського крила, автор цілком слушно зауважує, що боротьба українських самостійницьких сил проти нацистського й більшовицького режимів на території Донбасу «являла собою лише початкові прояви у спробах розгорнути масовий рух Опору окупантам» і спрямовувалася на «гіпотетичне майбутнє», акцентуючи увагу на патріотичній національно-виховній роботі [16, 133].

Період 1999 – 2004 рр. у історієписанні окресленої наукової теми ознаменувався появою регіональних досліджень діяльності похідних груп ОУН. Роботу націоналістичного середовища в Харкові за часів окупації досліджував А. Скоробагатов [17, 81 – 88]. Автор говорить фактично про дві течії в українському русі Опору в Харкові на початковому етапі німецько-радянської війни: «варязької» (представників ОУН (б) і ОУН (м) із Західної України. – Авт.)

та так званої «традиційної української громадськості», представлені місцевими харківськими прибічниками українського націоналізму. Саме «корінна» (місцева) течія, після нацистських репресій, репрезентуватиме націоналістичний самостійницький рух на Харківщині [17, 88]. Діяльність похідних груп ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни вивчав І. Іванченко. Історик зазначає, що оунівські підпільні структури проводили широку роботу з розбудови власних організаційних структур, акцентуючи увагу на створенні органів місцевого управління, національно-просвітницькій, пропагандистській роботі [18]. На різні джерела формування (через просвітницькі організації, родинні зв'язки з місцевим населенням) націоналістичних осередків на Сумщині вказує Г. Іванущенко [19, 172 – 173].

Праця українських патріотів, які пішли з великим піднесенням до наддніпрянських братів, багато в чому залежала від ефективної пропагандистської роботи, що (поза сумнівом) була стрижнем на кожному етапі діяльності похідних груп і від якої значною мірою залежало, чи будуть сприйняті ідеологічні концепції та програмні постулати українського націоналізму. Авторитетний київський дослідник українського визвольного руху І. Патриляк присвятив ряд публікацій саме пропагандистській діяльності українського націоналістичного підпілля в генеральному комісаріаті «Київ» у період 1942 р. на основі документів німецьких спецслужб. Українське націоналістичне підпілля, стверджує історик, було другим за розгалуженістю й кадровою чисельністю після радянського, проте саме оунівську пропаганду нацисти вважали більш шкідливою, ніж пропаганду комуністичного підпілля, мотивуючи це тим, що у випадку переможної війни на Сході, комуністична пропаганда та радянське підпілля будуть швидко нейтралізовані, а от з націоналістичним, пропаганда якого зробила добрий засів у середовищі молоді, інтелігенції, буде важче [20, 22, 25]. Працю структур ОУН в окупованому Києві в 1941 – 1943 рр. досліджує С. Кот. Учений вказує на переваги в діяльності націоналістичного підпілля конструктивної роботи порівняно з деструкцією та дезорганізацією комуністичного [21, 139].

Ідучи на Велику Україну, групи українських самостійників одним із головних напрямів вважали працю з молоддю. Зрештою, цей вектор діяльності був добротно розбудований українськими націоналістами на західноукраїнських землях, що свідчило про відповідний досвід. Сучасні українські історики не оминули й цей сегмент визвольної боротьби. В. Мороз проаналізував діяльність організації української націоналістичної молоді «Січ» у 1941 – 1942 рр. [22, 25 – 26]. Наголосимо, що провід самостійницького руху робив акцент на розбудову саме товариств «Січ», не «Сокола», «Лугу», чи «Пласту», мотивуючи свою позицію популярністю січово-козацької ідеї на Наддніпрянщині та Слобожанщині. Маючи основним завданням мілітарний вишкіл, товариства «Січ» сприяли національно-патріотичному піднесенню молоді та її активному залученню до громадсько-політичного життя [22, 28]. Наукова розвідка О. Іщука та Н. Ніколаєвої розширила хронологічні рамки діяльності молодіжних структур ОУН (б) на території

Східних та Центральних областей України аж до середини 1950-х рр. [23, 5]. За час найбільшої активності самостійницьких сил у Центральній і Східній Україні – період 1941 – 1943 рр. – оунівському підпіллю вдалося «здобути авторитет у молоді, відстоюючи ідею створення незалежної Української держави» [23, 18]. Підкреслимо, що відносно успішна робота здебільшого членів бандерівських похідних груп із молоддю Наддніпрянщини пояснювалася наявністю розробленої спеціальної програми націоналістичного підпілля «Орлик», суть якої полягала в розгортанні пропагандистської діяльності у Східній Україні [12, 198].

В окреслений нами перший період діяльності похідних груп українських націоналістів на східній Україні слід виокремити праці істориків Є. Горбунова, М. Шитюка, Б. Черномаза [24]. Вирізняється новизною дослідження перших двох науковців, присвячене суспільно-політичній та бойовій діяльності націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації. Виконана також на замовлення робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА монографія стала першим у сучасній вітчизняній історіографії комплексним дослідженням діяльності націоналістичних самостійницьких сил на Півдні України. По-перше, автори амбіційно резюмують, що, на відміну від інших похідних груп, які пішли на Велику Україну, південна група була «найсильнішою», нараховувала до 1 000 осіб (проте ця група була чисельно найменшою серед інших, що пішли на Схід. – Авт.) і «охопила всі області Півдня України»; по-друге, враховуючи південноукраїнську специфіку, оунівські осередки основну увагу концентрували не на національних, соціально-економічних питаннях, а на пропагандистській роботі, викриваючи злочини гітлерівського і сталінського людиноненависницьких режимів, вказуючи на переваги постановня і розбудови незалежної Української держави [25, 13]. У монографії Б. Черномаза (дещо в науково-популярному стилі) розкрито діяльність національно-патріотичного підпілля на Уманщині, зокрема діяльність бандерівських осередків, відділів повстанської армії та підпільних груп і партизанських загонів, які, не будучи підпорядкованими ОУН, співпрацювали з націоналістами [26].

У цілому, незважаючи на насиченість проаналізованих праць фактологічним матеріалом, новизною підходів та оцінок, більшість з них є регіональними дослідженнями, а тому не охоплюють усієї мозаїки праці оунівського підпілля, зв'язків з іншими регіонами, а відсутність компаративістського підходу не дозволила їх авторам окреслити місце в загальноукраїнському русі.

Історієписання заявленої наукової теми не претендувало б на повноту без з'ясування ролі похідних груп в еволюції ідейно-політичних засад ОУН, адже саме на Сході України націоналістичний рух напрацював свої демократичні принципи, став політично толерантним [27, 7]. Окрім уже згадуваної праці Ю. Щура, виокремимо дослідження О. Ходановича [28, 192]. Антилюдське обличчя нацизму, кардинальний перелом у радянсько-німецькій війні, перспектива поновлення більшовицького режиму в Україні сприяли, на думку

вченого, консолідації керівництва ОУН (б) і «прискорили процес перегляду ідеологічної та політичної програм організації», а рішення III Великого Збору ОУН (б) у серпні 1943 р. «унормували» демократичний курс програмних засад національно-визвольної боротьби за самостійну соборну Українську державу.

Події Помаранчевої революції, зусилля Президента України В. Ющенка, які спрямовувалися на об'єктивне вивчення вузлових питань української історії; Указ про об'єктивне висвітлення національно-визвольної боротьби та сприяння національному примиренню; створення Українського інституту національної пам'яті; суспільні очікування громадян на реформування країни були одними з ключових чинників нового етапу вивчення діяльності українських сил руху Опору періоду Другої світової війни на Наддніпрянській Україні.

У 2005 р., після плідної багаторічної праці в архівах, побачила світ праця, уже світлої пам'яті, відомого історика-архівіста А. Кентія – «Збройний чин українських націоналістів. Історико-архівні нариси». Дослідження А. Кентія по праву можна зарахувати до низки тих небагатьох праць, у яких зроблена наукова спроба незаангажованого, об'єктивного висвітлення діяльності українських самостійницьких сил. Звісно, не оминув історик і діяльності похідних груп ОУН, оскільки саме на Великій Україні, констатує вчений, мала «відбутися вирішальна битва» між націоналістично комуністичними ідеологіями» [29, 239]. У цій боротьбі ОУН спіткала невдача, причинами якої, на думку А. Кентія, були: по-перше, сприйняття оунівців місцевим населенням як «перевдягнутих німців, що знають українську мову»; по-друге, представники націоналістичного руху не подали адекватної (з урахуванням реалій Радянської України. – Авт.) програми політичних і соціально-економічних перетворень; по-третє, не зуміли знайти спільної мови з молоддю. Вважаємо останнє твердження вченого недостатньо обґрунтованим, зрештою, думку А. Кентія спростовують дослідження останніх 10 років.

Не менш авторитетним у когорті дослідників національно-визвольного руху українства 30 – 50 рр. ХХ ст. А. Русначенко, який досліджує проблему Сходу в українській революції середини ХХ ст. «Зрозуміти Схід і залучити до боротьби за УССД» було, на думку вченого, ключовим завданням українських патріотів [30, 65]. Слід погодитися з висновками А. Русначенка про те, що проблему Сходу в українській революції середини ХХ ст. слід розглядати з погляду охоплення цією революцією всієї України, бо без цього вона і не мислима. Керівництво національного руху Опору було свідоме того, що це означатиме й вироблення іншого способу мислення у значної частини мешканців Великої України, позбавлення імперських впливів і утвердження національної свідомості [30, 78].

Нове прочитання руху Опору на Дніпропетровщині в період 1941 – 1944 рр. пропонує історик І. Шахрайчук. Присвятивши окремих розділ дисертаційного дослідження діяльності південної похідної групи ОУН, автор доходить висновку, що останні були «зорієнтовані на зовнішню співпрацю з окупаційною владою», а

тому «антифашизм ОУН (б) був значною мірою вимушеним», оскільки окупаційна влада не бажала йти на жодні компроміси в питанні незалежності Української держави [31, 12]. Поділяємо думку вченого про те, що для бандерівської організації пріоритетним фронтом боротьби все ж залишався радянський, проте навряд чи плекали українські патріоти надію на співпрацю, навіть зовнішню, з окупаційною владою, хоча б з тієї причини, що за плечима вже був гіркий досвід проголошення Акта відновлення Української держави й реакція на це окупаційної влади. Тому оунівці обрали тактику накопичення сил і вичікування слушного моменту для виступу, що, на нашу думку, було цілком виправданим тактичним кроком, особливо після першої хвилі репресій німецьких каральних органів проти сил українського руху Опору.

Останнє п'ятиріччя можна вважати також плідним у вивченні діяльності похідних груп ОУН на Сході України. Проте і в цей період домінуючою залишилася характерна риса цих досліджень – їхній регіональний аспект та обмеження періодом 1941 – 1943 рр. Так, Г. Полетаєв, вивчаючи особливості розбудови націоналістичної мережі на Житомирщині, прагнув розкрити характер її зв'язків із місцевим населенням, з'ясувати принципи функціонування підпілля [32, 72]. Низка публікацій, присвячених формуванню похідних груп на теренах Житомирської та Київської областей у липні – серпні 1941 р.; діяльності мельниківського крила ОУН на цьому терені; політично-військовому та соціально-економічному складникам діяльності націоналістичного підпілля та загонів УПА в 1941 – 1943 рр. належить І. Ковальчуку [33, 86 – 92; 34; 35]. Автор вважає Житомирщину базою похідних груп ОУН (м), стверджуючи, що цим групам обох ОУН упродовж липня – вересня 1941 р. загалом удалося виконати поставлене їхніми проводами завдання. На жаль, науковець обмежує власні наукові пошуки лише періодом активної фази діяльності націоналістичних сил (1941 – 1943 рр.). Дослідниця О. Дьякова вирізняє три гілки національного руху Опору на Харківщині, вказує на пріоритетність антирадянського напрямку, проте недостатньо обґрунтовано оцінює результати роботи бандерівських та мельниківських оунівських підпільних структур [36]. Так, видається спірним твердження авторки про те, що з різних причин лише «невелика кількість націоналістів» піддалася переслідуванню із боку гітлерівців.

І. Дерейко, досліджуючи місцеві формування німецької армії та поліції в райхскомісаріаті «Україна», зазначає, що похідні групи, готуючись до походу на Схід, мали два варіанти дій – легальний і нелегальний, чинність кожного з них залежала від ставлення нацистської окупаційної влади до державотворчих потуг українського самостійницького руху, а праця над формуванням українських збройних сил (національні військові гарнізони в майбутньому мали скласти основу УНРА – Українську народну революційну армію) була одним із пріоритетних завдань [37, 22].

У розробці заявленої наукової теми належне місце посідають дисертаційні дослідження, присвячені окремим аспектам формування, генезису боротьби

національного руху Опору на Сході України. Характерною їхньою особливістю, як і раніше, є звуження хронологічних рамок дослідження періодом 1941 – 1944 рр. та регіональний аспект їх вивчення в контексті загального руху Опору під час німецької окупації. Так, О. Бровар аналізує рух Опору на Донбасі, В. Абакумова – на Луганщині, М. Жилюк – діяльність ОУН та УПА на Житомирщині [38; 39; 40].

Актуальним залишається питання про кількісний склад національних самостійницьких сил, які у складі похідних груп пішли для національно-державницької праці на Велику Україну. Маємо всі підстави стверджувати, що ця ніша ще чекає на своїх дослідників. Її об'єктивне розкриття дало б змогу не тільки вказати на кількісний склад «зайшлих» із західного регіону, а й простежити динаміку зростання з урахуванням залучених місцевих кадрів, що дозволило б скрупульозніше говорити про ефективність пропагандистської роботи на окремих етапах діяльності. Наразі ж переконуємося в поліфонії підходів науковців. Багато дослідників дотримуються думки про те, що найчисельнішою була група «Північ», а найменшою – «Південь» [33, 87]. Ю. Сорока вказує, що із загальної кількості членів усіх похідних груп (приблизно 5 000 осіб) «Північна» становила 2 500, «Середня» – 1 500, «Південна» – 1 000 осіб [41, 77 – 78]. М. Климишин стверджує про 7 тис. емісарів у бандерівських похідних групах [42]. На думку В. Косика, в обох групах було близько 5 тис. осіб [43]. А. Кентій, опираючись на дані обласного провідника ОУН (СД) Буковини А. Галицької («Мотря»), подані на допитах у НКВС, твердить, що «обидва Проводи ОУН послали на схід до 10 тис. чол.» [29, 236]. А. Русначенко схиляється до цифри приблизно 2,5 тис. осіб [44].

Таким чином, проведений історіографічний аналіз праць сучасних українських істориків про діяльність похідних груп ОУН (б) та ОУН (м) на Великій Україні дає підстави для таких узагальнень:

1) у сучасній українській історіографії, окрім праць Ю. Щура, відсутні комплексні наукові дослідження, присвячені українському національно-визвольному руху на Наддніпрянщині в 1920 – 1950 рр.;

2) в останні 10 – 15 років спостерігається значне пожвавлення в професійному цеху сучасних українських істориків щодо вивчення окремих аспектів та особливостей національного руху Опору з яскраво вираженою регіоналізацією досліджень;

3) приділяючи увагу вивченню регіональних особливостей діяльності українських самостійницьких сил, автори здебільшого охоплюють період 1941 – 1943 рр. – етап найактивнішої діяльності та спротиву. Аналіз теми дослідження починаючи з 1944 р. в більшості праць опускається. Деякі наукові розвідки є своєрідним компілятивним «переспівом» уже відомих фактів та висновків;

4) на позитивну оцінку заслуговують окремі намагання істориків застосовувати компаративістський підхід до діяльності різних течій руху Опору на Наддніпрянщині в роки Другої світової війни, що дає підстави виокремити специфіку, особливості, спільне та відмінне, результативність та прорахунки в діяльності.

Водночас, на нашу думку, цілий пласт наукових питань заявленої наукової теми потребують подальшого вивчення:

– по-перше, слід продовжити роботу над дослідженням регіональної специфіки діяльності національного руху Опору на Великій Україні, що сприятиме виокремленню особливостей визвольного руху і створенню бази для ґрунтовних комплексних досліджень;

– по-друге, потребує окремих досліджень генеза ідеологічних концепцій та програмних постулатів націоналістичного руху, що стали результатом зустрічі з наддніпрянськими братами та еволюції етнонаціональної концепції ОУН;

– по-третє, чекає на свого дослідника досі дискусійне питання про кількісний склад українських самостійницьких сил, що пішли на Схід, а також місцевих груп, які стояли на платформі самостійності, далеко не завжди поділяючи ідеологічно-програмні положення українського націоналізму;

– по-четверте, перспективним є вивчення архівно-слідчих справ, які, згідно з українським законодавством, не підлягали реабілітації (поліцаї, посібники, агенти німецьких каральних органів), бо якась частина з них була залучена до українського національно-визвольного руху осіб [16, 133].

Джерела та література:

1. Сухий О. Сучасна історична наука в Україні: візії та напрями / О. Сухий // *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини* / Гол. ред. Л.М. Алексієвець. – Вип. 10. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – С. 24 – 34.
2. Реєнт О.П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О.П. Реєнт // *Український історичний журнал*. – 1999. – № 3. – С. 16.
3. Слободянюк М. Проблеми термінології у вивченні руху опору в Україні / М. Слободянюк // *Український визвольний рух*. – 2007 – Вип. (№) 9. – С. 115 – 124.
4. В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини. – Торонто; Львів: Вид-во «Літопис УПА», 2001. – С. 15.
5. Дьякова О.В. Рух опору на Харківщині в роки Великої Вітчизняної війни. / *«Історична наука: проблеми розвитку»: Мат. міжн. наук. конф. Секція «Новітня історія України». Східноукраїнський нац. у-тет ім. В. Даля*. – Луганськ: [б. в.], 2002. – С. 77 – 80; Гладуш В.А. Бойова діяльність антифашистського підпілля Придніпров'я в роки окупації України (червень 1941 – листопад 1943 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01 / В.А. Гладуш; Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони. – К.: [б. в.], 2000. – 18 с.; Скоробагатов А.В. ОУН у Харкові за часів окупації (1941 – 1943 рр.) / А.В. Скоробагатов // *УІЖ*. – 1999. – № 6. – С. 81 – 88;
6. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В.В., Іллюшин І.І., Касьянов Г.В... [та ін.]. – К.: «Наукова думка», 2005. – 494 с.
7. Указ Президента України «Про всестороннє вивчення і об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху і сприяння процесу національного примирення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/ru/documents/5098.html.

8. Український інститут національної пам'яті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ura.in.ua/book/?pade_id=6.
9. Шахрайчук І.А. Рух опору на Дніпропетровщині в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1944 рр.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук : 07.00.01. / І.А. Шахрайчук; Міністерство освіти науки молоді і спорту України, Дніпропетровський нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ: [б. в.], 2013. – 20 с.; Щур Ю.І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині (1920 – 1955 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / Ю.І. Щур; Запорізький національний університет. – Запоріжжя: [б. в.], 2009. – 20 с.; Ковальчук І.В. Політично-військова і соціально-економічна складові діяльності ОУН і УПА на території Житомирщини і західних районів Київської області (військова округа «Тютюнник») у 1941 – 1943 рр.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / І.В. Ковальчук; Міністерство освіти і науки України; Національний університет ім. М. Драгоманова. – К.: [б. в.], 2012. – 19 с.; Дьякова О.В. Рух опору на Харківщині у період нацистської окупації: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / О.В. Дьякова; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2012. – 18 с.; Горбуров Є.Г. Рух опору і націоналістичне підпілля на Півдні України та в Криму в період окупації. 1941 – 1944 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук.: 07.00.01. / Горбуров Євген Григорович; Інститут історії України НАН України. – К., 2003. – 18 с.; Ходанович О.Л. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук.: 20.02.22. / О.Л. Ходанович; Національна академія оборони України. – К, 2006. – 19 с.;
10. Іщук О., Ніколаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН (б) на території Східних та Центральних областей України у 1944-1954 рр.: [монографія] / О. Іщук, Н. Ніколаєва. – К.: [б.], 2006. – 29 с.; Горбунов Є.Г., Шитюк М.М. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації / НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2003. – 57 с.; Чорномаз Б.Д. Діяльність націоналістично-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941 – 1945 рр. : Монографія / Б.Д. Чорномаз. – Умань, 2002. – 401 с.; Нікольський В.М. Підпілля ОУН (б) у Донбасі. – К., 2001. – 178 с.; Ковальчук І.В., Стельникович С.В. Нарис історії діяльності ОУН під проводом А. Мельника на Житомирщині у другій половині 1941 року / І.В. Ковальчук, С.В. Стельникович; Фондація ім. О. Ольжича, Інститут нації і держави. – Житомир: Рута, 2011. – 186 с.; Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхкомісаріаті «Україна» (1941 – 1944 рр.) / І.В. Дерейко; Інститут історії України Національної академії наук України, 2012. – 174 с.; Щур Ю.І. «На грані двох світів»: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920 – 1955 рр.) / Ю. Щур; Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина». – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – 199 с.; Іванченко І. Діяльність похідних груп ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни / І. Іванченко. – Севастополь: СТ «Просвіта» ім. Т.Г. Шевченка, 2003. – 78 с.; Ухач В.З. ОУН: культурно-освітня діяльність (1929 – 1944 рр.) / В.З. Ухач. – Тернопіль: Джура, 2005. – 152 с.
11. Щур Ю.І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині у 1920 – 1955 роках: історіографія проблеми / Ю.І. Щур // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 27. – С. 366 – 374.
12. Щур Ю.І. «На грані двох світів»: український націоналістичний рух на Наддніпрянщині (1920 – 1955 рр.) / Ю. Щур; Східноукраїнський дослідницький центр «Спадщина». – Запоріжжя: Просвіта, 2011. – 199 с.

13. Щур Ю. Діяльність ОУН на Наддніпрянщині (1942 – 1943 рр.) / Ю. Щур // Український визвольний рух. – 2008. – Вип. 12. – С. 55 – 56.
14. Щур Ю.І. На шляху до національного порозуміння: еволюція етнонаціональної концепції ОУН під впливом діяльності на Півдні України / Ю.І. Щур // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Зб. наук. праць. – 2007. – Вип. XXI. – С. 233 – 236.
15. Гладуш В.А. Бойова діяльність антифашистського підпілля Придніпров'я в роки окупації України (червень 1941 – листопад 1943 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / В.А. Гладуш; Військовий гуманітарний інститут Національної академії оборони. – К.: [б. в.], 2000. – 18 с.
16. Нікольський В.М. Підпілля ОУН (б) у Донбасі. – К., 2001. – С. 4, 133.
17. Скоробагатов А.В. ОУН у Харкові за часів окупації (1941 – 1943 рр.) / А.В. Скоробагатов // УІЖ. – 1999. – № 6. – С. 81 – 88.
18. Іванченко І. Діяльність похідних груп ОУН на Дніпропетровщині в роки Другої світової війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.cdrvr.org.ua.
19. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Сумщина в національно-визвольній боротьбі перш. пол. XX ст. Історико-документальні нариси – Суми: Собор, 2001. – С. 172 – 173.
20. Патриляк І. Пропагандистська діяльність ОУН на Київщині у 1942 р. (за матеріалами німецьких спецслужб) / І. Патриляк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2010. – № 103. – С. 22, 25.
21. Кот С. Підпілля ОУН в окупованому Києві. 1941 – 1943. / Друга світова війна і доля народів України: Мат-ли всеукр. наук. конф. – К.: Сфера, 2005. – С. 139.
22. Мороз М. Організація української націоналістичної молоді «Січ» (1941 – 1942 рр.) / М. Мороз // Визвольний шлях. – 2001. – № 4. – С. 25 – 26, 28.
23. Іщук О., Ніколаєва Н. Діяльність молодіжних структур ОУН (б) на території Східних та Центральних областей України у 1944 – 1954 рр.: [монографія] / О. Іщук, Н. Ніколаєва. – К.: [б. в.], 2006. – С. 5, 18.
24. Горбунов Є.Г., Шитюк М.М. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації / НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2003. – 57 с.; Чорномаз Б.Д. Діяльність націоналістично-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941 – 1945 рр.: Монографія / Б.Д. Чорномаз. – Умань, 2002. – 401 с.
25. Горбунов Є.Г., Шитюк М.М. Суспільно-політична та бойова діяльність націоналістичного підпілля Півдня України в роки німецько-румунської окупації / НАН України, Інститут історії України. – Київ, 2003. – С. 13, 15.
26. Чорномаз Б.Д. Діяльність націоналістично-патріотичного підпілля на Уманщині у 1941 – 1945 рр.: Монографія / Б.Д. Чорномаз. – Умань, 2002. – 401 с.
27. Ветров О. Похідні групи ОУН та їх роль в організації національно-визвольного руху Черкащини в 40 – 50-х рр. XX ст. // Українське слово. – 2011. – 2 – 8 лютого. – С. 7.
28. Ходанович О.Л. Роль похідних груп в еволюції ідейно-політичних засад ОУН в роки німецько-радянської війни / О.Л. Ходанович // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету. Серія: Історія. – 2005. – Вип. 9. – С. 192.
29. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. Історико-архівні нариси. – Т. 1. Від УВО до ОУН. 1920 – 1942. – К., 2005. – С. 239.
30. Русначенко А. Проблеми Сходу в українській революції середини XX ст. / Від імперії до України. – К.: [Укр. видав. спілка], 2009. – С. 65, 78.
31. Шахрайчук І.А. Рух опору на Дніпропетровщині в період Великої Вітчизняної війни 1941 – 1944 рр.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / І.А. Шахрайчук; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Дніпропетровський нац. ун-т ім. О. Гончара. – Дніпропетровськ: [б. в.], 2013. – С. 12.

32. Полетаєв Г. Оунівське підпілля на Житомирищині (1941 – 1944 рр.) / Г. Полетаєв // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Історія / За ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – Вип. 2. – С. 72.
33. Ковальчук І.В. Формування похідних груп ОУН і їх проникнення на територію Житомирської та Київської областей у липні – серпні 1941 р. / І.В. Ковальчук // Історичні студії Волинського національного університету імені Л. Українки. – 2010. – Вип. 3. – С. 86 – 92.
34. Ковальчук І.В., Стельникович С.В. Нарис історії діяльності ОУН під проводом А. Мельника на Житомирищині у другій половині 1941 року / І.В. Ковальчук, С.В. Стельникович; Фондація ім. О. Ольжича, Інститут нації і держави. – Житомир: Рута, 2011. – 186 с.
35. Ковальчук І.В. Політично-військова і соціально-економічна складові діяльності ОУН і УПА на території Житомирищини і західних районів Київської області (військова округа «Тютюнник») у 1941 – 1943 рр.: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / І.В. Ковальчук; Міністерство освіти і науки України; Національний університет ім. М. Драгоманова. – К.: [б. в.], 2012. – 19 с.
36. Дьякова О.В. Рух опору на Харківщині у період нацистської окупації: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / О.В. Дьякова; Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2012. – 18 с.
37. Дерейко І. Місцеві формування німецької армії та поліції у Райхкомісаріаті «Україна» (1941 – 1944 рр.) / І.В. Дерейко; Інститут історії України Національної академії наук України, 2012. – С. 22 – 23.
38. Бровар О.В. Партизанський та підпільний рух на Донбасі в роки Великої вітчизняної війни (серпень 1941 – вересень 1943): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / О.В. Бровар; Донецький національний університет. – Донецьк, 2003.
39. Абакумова В.І. Окупаційний режим та антифашистський рух Опору на Луганщині (1941 – 1943 рр.): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01 / В.І. Абакумова; Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. – Луганськ, 2004.
40. Жилюк В.М. Дільність ОУН та УПА на Житомирищині у 1941 – 1955 роках: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. істор. наук: 07.00.01. / В.М. Жилюк; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Ін-т народ-ва НАН України – Львів, 2008. – 20 с.
41. Сорока Ю.М. Населення західноукраїнських земель: депортації, переселення, мобілізації, міграції (1939 – 1950-ті роки): Монографія / Ю.М. Сорока; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2007. – С. 77 – 78.
42. Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів у 1941 – 1942 рр. / А.В. Кентій. – К.: Інститут історії НАН України, 2003. – 63 с.
43. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 660 с.
44. Русначенко А.М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 1950-х роках / А.М. Русначенко. – К.: Пульсари. – 519 с.: іл.

© **Василий УХАЧ**

**«С ВЕРОЙ И НАДЕЖДОЙ В СЕРДЦЕ». ПОХОДНЫЕ ГРУППЫ
УКРАИНСКИХ НАЦИОНАЛИСТОВ НА БОЛЬШОЙ УКРАИНЕ:
СОВРЕМЕННЫЙ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ДИСКУРС
(1941 – 1943 гг.)**

Анализируется современная отечественная историография деятельности походных групп ОУН (б) и ОУН (м) в Надднепрянской Украине в 1941 – 1943 гг. Раскрыто видение современными украинскими историками заданий походных групп, освещены этапы и генезис их деятельности, эволюцию идейных концепций, программных положений, достижений и просчетов. Указывается на необходимость комплексного системного анализа деятельности национальных сил Сопротивления в годы Второй мировой войны, сравнительного анализа с другими силами движения Сопротивления. Выделено перечень вопросов темы, нуждающихся в дальнейшем изучении.

Ключевые слова: историография, движение Сопротивления, ОУН (б), ОУН (м), походные группы, Надднепрянская Украина, идеология, программа.

© **Vasyl UHACH**

**«WITH FAITH AND HOPE IN THE HEART» DERIVATIVE GROUPS
OF UKRAINIAN NATIONALISTS ON LARGE UKRAINE: MODERN
HISTORIOGRAPHY REVIEW (1941 – 1943)**

In the article modern native historiography of activity derivative groups of OUN (b) and OUN (m) on Naddniprianska Ukraine in 1941 – 1943 years is analyzed. Vision of tasks of derivative groups, stages and genesis of their activity, evolution of ideological conceptions and programmatic positions, achievements and miscalculations is exposed the modern Ukrainian historians. It is marked the requirement of complex systematic analysis of activity national forces of the Resistance in the years of World War II, comparative analysis with other forces of the motion of Resistance. The list questions of theme, which require a further study is certain.

Keywords: historiography, motion of Resistance, OUN (b), OUN (m), derivative groups, Naddniprianska Ukraine, ideology, program.